

Anna Nadolska

anna.nadolska@muzeum.bydgoszcz.pl

Z tropikalnej wyspy Haiti do Bydgoszczy. Wiktorija Gentil-Tippenhauer (1863–1946?)

Wiktorija Gentil-Tippenhauer była zawodową tłumaczką i pisarką związaną z międzywojenną Bydgoszczą, która przeszła do historii literatury. Ta nietuzinkowa kobieta przybyła do miasta nad Brdą z tropikalnej wyspy Haiti położonej na Morzu Karaibskim. Oprócz aktywności literackiej prowadziła także działalność charytatywną. Celem niniejszego tekstu jest naszkicowanie życiorysu Gentil-Tippenhauer ze szczególnym uwzględnieniem dokonań twórczych pisarki, artystki w historiografii bydgoskiej raczej nieznaney. Nazwisko Wiktorii Gentil-Tippenhauer z domu Rosickiej (1863¹–1946?)² odnotowano w bydgoskich księgach adresowych w latach 1923–1926 oraz w 1933 i 1936 r.³ Wraz z córkami: starszą Wandą (późniejszą malarką)⁴ i młodszą Jadwigą (późniejszą śpiewaczką lub aktorką), tłumaczka zamieszkała w okazałej kamienicy na rogu ulic Jana Zamojskiego i Ignacego Jana Paderewskiego (ob. ul. Zamojskiego 15) najprawdopodobniej około 1921 r. Liczyła wówczas 58 lat⁵.

¹ Archiwum Państwowe w Łodzi (dalej APŁ), Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej NMP w Łodzi, Akt urodzenia Antoniny Wiktorii Rosickiej z 1863 r., nr 783, <https://metryki.genealodzy.pl/metryka.php?ar=3&zs=1562d&sy=1863&kt=1&pplik=783.jpg#zoom=1.25&x=196&y=484> (dostęp: 8.03.2021). Urodziła się 15.12.1863 r.

² Karnowska podaje inne nazwisko rodziców Wiktorii – Gejerowie: Maria Karnowska z Bartoszewiczów, *Wspomnienia cz. I i II*, wydano przez Kazimierza Karnkowskiego, Baden CH-5400 – czerwiec 2013, s. 78, file:///C:/Users/Ania/Desktop/Maria%20Karnowska%20Wspomnienia%20(1).PDF (dostęp: 14.07.2020).

³ Ul. J. Zamojskiego 8: *Adresy miasta Bydgoszczy na rok 1923*, s. 618; *Adresy miasta Bydgoszczy na rok 1925*, s. 310; *Adresy miasta Bydgoszczy na 1926 rok*, s. 85; ul. Zamojskiego 16/4: *Księga adresowa m. Bydgoszczy 1933 rok*, s. 316; ul. J. Zamojskiego 15/4: *Księga adresowa miasta Bydgoszczy rocznik 1936/1937*, s. 532.

⁴ Szerzej: A. Nadolska, *Malarka (nie)zwykła. Wanda Gentil-Tippenhauer i jej związki z międzywojenną Bydgoszczą*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici. Zabytkoznawstwo i Konserwatorstwo”, t. LII, 2021, s. 53–82.

⁵ *Koncert piątkowy*, „Dziennik Bydgoski”, 17.01.1922, nr 13, s. 3; *Bydgoszcz w Zachęcie Warszawskiej*, „Gazeta Bydgoska”, 2.10.1923, nr 225, s. 4.

Gentil-Tippenhauer urodziła się w Łodzi. Była córką prezydenta miasta (w latach 1863–1865) oraz założyciela i dyrektora Towarzystwa Kredytowego w Łodzi, Andrzeja Rosickiego⁶. Jej matką była Anna z domu Robowska. Przyszła tłumaczka studiowała w Zürichu. Tam poznała Louisa Gentil-Tippenhauera (1867–1959) z marburskiej rodziny przemysłowców. Jak czytamy we wspomnieniach krewnej Wiktorii, Marii z Bartoszewiczów Karnkowskiej: *Panna Tippenhauer była wprost fanatyczną patriotką i nie chciała słyszeć o tym, aby wyjść za Niemca*. W końcu jednak uległa błaganiom zresztą podobno przemiłego i bardzo przystojnego młodzieńca. Ślub odbył się w Łodzi, dokąd zjechała rodzina narzeczonego, a gdy się okazało, że jego babka nazywała się Gentil, gdyż była Francuzką, młoda małżonka uprosiła, *aby mąż dodał do swego tak niemiele dla niej – bo niemiecko brzmiącego nazwiska, francuskie nazwisko jego babki*⁷. Po ślubie, zawartym w 1897 r., małżonkowie wyjechali na Haiti, gdzie Louis otrzymał posadę inżyniera rządowego i naukowca. Był odpowiedzialny za budowę pierwszej kolei wąskotorowej na tej wyspie oraz jako specjalista prowadził badania dotyczące wpływu zmian klimatycznych na budowę różnego typu konstrukcji (mostów). Pisał także prace naukowe, np. „Die Insel Haiti” (1893)⁸. Przebywając na Haiti Wiktoria zajmowała się pracą pedagogiczną i amatorsko malowała, a także często kontaktowała się z krewnymi w Łodzi⁹. Po rozstaniu z mężem, kobieta z córkami powróciła do kraju¹⁰.

⁶ APŁ, Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej NMP w Łodzi, Akt urodzenia Antoniny Wiktorii Rosickiej z 1863 r., nr 783, <https://metryki.genealodzy.pl/metryka.php?ar=3&z-s=1562d&sy=1863&kt=1&plik=783.jpg#zoom=1.25&x=196&y=484> (dostęp: 8.03.2021); Anna Cetera-Włodarczyk, Alicja Kosim, *Polskie przekłady Shakespeare'a w XIX wieku, cz. I: Zasoby, strategie, recepcja*, Warszawa 2019, s. 365.

⁷ Cyt. M. Karnkowska z Bartoszewiczów, *Wspomnienia cz. I i II*, wydano przez Kazimierza Karnkowskiego, Baden CH-5400 – czerwiec 2013, s. 78, file:///C:/Users/Ania/Desktop/Maria%20Karnkowska%20Wspomnienia%20(1).PDF (dostęp: 14.07.2020).

⁸ M. Karnkowska z Bartoszewiczów, *Wspomnienia cz. I i II*, wydano przez Kazimierza Karnkowskiego, Baden CH-5400 – czerwiec 2013, s. 78, file:///C:/Users/Ania/Desktop/Maria%20Karnkowska%20Wspomnienia%20(1).PDF (dostęp: 14.07.2020); Wojciech Szatkowski, *Józef Oppenheim przyjaciel Tatr i ludzi*, Zakopane-Łomianki 2021, s. 296.

⁹ M. Karnkowska z Bartoszewiczów, *Wspomnienia cz. I i II*, wydano przez Kazimierza Karnkowskiego, Baden CH-5400 – czerwiec 2013, s. 78, file:///C:/Users/Ania/Desktop/Maria%20Karnkowska%20Wspomnienia%20(1).PDF (dostęp: 14.07.2020); A. Nadolska, dz. cyt., s. 58; Zachowały się dwie prace plastyczne z okresu haitańskiego, których autorką była Wiktoria Gentil-Tippenhauer: W. Szatkowski, *Józef Oppenheim przyjaciel Tatr i ludzi*, Zakopane-Łomianki 2021, s. 297.

¹⁰ M. Karnkowska z Bartoszewiczów, *Wspomnienia cz. I i II*, wydano przez Kazimierza Karnkowskiego, Baden CH-5400 – czerwiec 2013, s. 78, file:///C:/Users/Ania/Desktop/Maria%20Karnkowska%20Wspomnienia%20(1).PDF (dostęp: 14.07.2020).

Gentil-Tippenhauer osiedliła się w Bydgoszczy. Jej domem na wiele lat stała się kamienica przy ul. Jana Zamoyskiego 15, której była administratorką. W latach 1934–1939 lokal nr 2 wynajmował, wraz z żoną, prof. Franciszek Stopa – polonista uczący w Państwowym Gimnazjum Humanistycznym¹¹. Z korespondencji pisarki prowadzonej z prof. Stopą wynika, że kobieta przynajmniej do 1939 r. mieszkała w Bydgoszczy¹². W latach 30. XX w. udzielała się charytatywnie, jako członkini Konferencji św. Wincentego a Paulo przy kościele księży misjonarzy. Miejskowa gazeta informowała, że *Sekcja opieki nad mieszkańcami baraków nie szczędzi trudu i ofiar, zwłaszcza pani Tippenhauerowa, która całkiem poświęciła się dla biednych w barakach*¹³.

Tuż po zakończeniu II wojny światowej, od połowy 1945 r. do stycznia 1946 r., Wiktoria mieszkała u córki Wandy w Zakopanem Kościelisku¹⁴. Ze wspomnień Andrzeja Rosickiego, prawnuka Andrzeja Rosickiego, ojca Wiktorii Gentil-Tippenhauer wynika, że pisarka była u córki malarki jeszcze w lutym 1946 r. (miała wówczas 83 lata), a następnie w Paryżu, gdzie przebywała jej młodsza córka Jadwiga. Prawdopodobnie Wiktoria zmarła w stolicy Francji¹⁵. Jednak pisarka mogła dokonać żywota w Warszawie, dokąd po zabójstwie przyjaciela Wandy Józefa Oppenhaima malarka wyjechała na dwa lata¹⁶. Najpewniej nie zmarła w Zakopanem, ponieważ po powrocie Wandy ze stolicy, matki z nią nie było. W Zakopanem na darmo szukać także grobu Wiktorii¹⁷.

W latach 1885–1891 w „Dzienniku Łódzkim” niepospolita kobieta publikowała przetłumaczone z języka angielskiego *drobne urywki*¹⁸, w tym powieść

¹¹ Archiwum prywatne Wawrzyńca Stopy, prawnuka prof. Franciszka Stopy z Bydgoszczy – zaświadczenie Wiktorii Gentil-Tippenhauer z 11.06.1945 r. (Materiały uzyskane dzięki uprzejmości starszej kustosz Barbary Chojnackiej, kierowniczkii Pracowni Grafiki i Rysunku Muzeum Okręgowego im. Leona Wyczółkowskiego w Bydgoszczy).

¹² Archiwum prywatne Wawrzyńca Stopy – list Wiktorii Gentil-Tippenhauer do Franciszka Stopy z 19.04.1939 r.

¹³ *Wincentki w barakach...*, „Kurjer Bydgoski”, 11.04.1935, nr 85, s. 6.

¹⁴ Archiwum prywatne Wawrzyńca Stopy – zaświadczenie Wiktorii Gentil-Tippenhauer z 11.06.1945 r.; tamże list Wiktorii Gentil-Tippenhauer do Franciszka Stopy z 6.01.1946 r.; W. Szatkowski, „Ruda” Wanda i „Opcio”. *Love story z Pysznej?*, http://archiwalna.muzeumtatrzańskie.pl/UserFiles/File/PDF/Ruda_Wanda_i_Opcio_Love_story_z_Pysznej.pdf (dostęp: 28.08.2021); W styczniu 1946 r. Wiktoria była obecna w zakopiańskim domu podczas ataku na Józefa Oppenheima i jej córkę Wandę: tenże, *Józef Oppenheim przyjaciel Tatr...*, s. 8, 341, 356, 359, 401.

¹⁵ A. Cetera-Włodarczyk, A. Kosim, dz. cyt., s. 365.

¹⁶ M. Teichert, *Wanda Anna Gentil-Tippenhauer*, [w:] „Artystki polskie”, katalog wystawy, pod red. Agnieszki Morazińskiej, Muzeum Narodowe w Warszawie, Warszawa 1991, s. 161.

¹⁷ Relacja Jadwigi Misztal z Zakopanego, posiadaczki archiwaliów i prac plastycznych Wandy Gentil-Tippenhauer.

¹⁸ A. Cetera-Włodarczyk, A. Kosim, dz. cyt., s. 365–366.

Mary Elizabeth Braddon „Zakładnik losu” (ukazała się w odcinkach). Anna Cetera-Włodarczyk i Alicja Kosim dowiodły, że Gentil-Tippenhauer była jedyną polską dziewiętnastowieczną tłumaczką dzieła Williama Szekspira¹⁹. W 1891 r. pisarka dokonała tłumaczenia dramatu „Romeo i Julia”. Tłumaczenie to ukazało się drukiem rok później w Łodzi (nakładem księgarni Ludwika Fischera)²⁰. Na przełomie XIX i XX w. kobieta-tłumacz należała do rzadkości, a dla 28-letniej wówczas panny Wiktorii literacki przekład, był na pewno dużym osiągnięciem. Przedsięwzięcie Rosickiej inicjowało łódzką serię dzieł literatury obcej, która miała trafić do jak największej liczby czytelników. Zakładano, że stosunkowo niska cena tychże książek przyciągnie potencjalnych odbiorców. Jak przekonują autorki dzieła „Polskie przekłady Shakespeare’a w XIX wieku”, opublikowanie tłumaczenia Rosickiej w nowej serii wydawniczej było wyrazem rosnących ambicji literackich włókienniczego miasta, niewątpliwie znaczenia przydawało mu też nazwisko tłumaczki, córki znanych i cenionych za zaangażowanie na rzecz miasta rodziców²¹. Rosicka dążyła do modernizacji składni i rejestru, z zachowaniem tradycyjnej stylistyki literackiej. Tłumaczyła nierymowanym jedenastozgłoskowcem, upraszczając lub skracając tekst w miejscach trudnych. Wiktoria uczyniła oryginalny tekst bardziej przystępnym dla czytelników przy zachowaniu obowiązujących norm przekładowych. „Romeo i Julia” w tłumaczeniu pisarki miało tylko jedno wydanie. Ponadto przekład ten nie został poddany wnikliwej krytyce literackiej. Nie posłużył też do wystawienia sztuki teatralnej²².

Gentil-Tippenhauer nie poprzestała na przekładzie dzieła Szekspira i w okresie międzywojennym przetłumaczyła powieść Charlesa Dickensa „Życie i przygody Marcina Chuzzlewit” (1928)²³. W II Rzeczypospolitej w twórczości przekładowej specjalizowało się już sporo kobiet. Pracę tłumaczki kobiety te najczęściej łączyły z działalnością pisarską czy poetycką²⁴. Nie inaczej było w przypadku Wiktorii Gentil-Tippenhauer, bowiem obok profesji tłumaczki zajmowała się również pisarstwem. Spod jej pióra wyszły zbiory opowiadań dla dzieci „Wolę być sobą

¹⁹ Tamże; *Polski Szekspir*, <http://polskiszekspir.uw.edu.pl/tlumacze> (dostęp: 26.05.2022).

²⁰ William Shakespeare, *Romeo i Julia. Tragedya w 5 aktach*, tłum. Wiktorya Rosicka, Księgarnia L. Fischera, Łódź 1892.

²¹ Cyt. A. Cetera-Włodarczyk, A. Kosim, dz. cyt., s. 367.

²² Tamże, s. 368–369.

²³ Tamże, s. 365–367.

²⁴ A. Zawiszewska, *Między Młodą Polską, Skamandrem i Awangardą. Kobiety piszące wiersze w dwudziestoleciu międzywojennym*, Uniwersytet Szczeciński Rozprawy i Studia t. (CMLXXX) 906, Szczecin 2014, s. 125–126; E. Rajewska, *Twórczość przekładowa kobiet*, [w:] „Polskie pisarstwo kobiet w wieku XX: procesy i gatunki, sytuacje i tematy”, pod red. Ewy Kraskowskiej, Bogumiły Kaniewskiej, Poznań 2015, s. 269–271.

niż królem” (1929)²⁵ i „Bajki murzyńskie z Haiti” (1931). Te ostatnie, z ciekawymi ilustracjami stworzonymi przez jej córkę Wandę, ujawniają dobrą znajomość autorki dotyczącą przyrody i obyczajów panujących na wyspie²⁶. Z kolei w listach z 1946 r. adresowanych do prof. Stopy z Bydgoszczy, tłumaczka ustalała warunki publikacji swojego rękopisu. Tytuł dzieła nie został podany²⁷, a koordynacją całości przedsięwzięcia miała zająć się córka, Wanda Gentil-Tippenhauer²⁸.

Dla przedwojennych bydgoszczan Wiktoria Gentil-Tippenhauer musiała być osobą interesującą i raczej znaną w Bydgoszczy. Ta inteligentna, twórcza kobieta przyjechała do miasta nad Brdą z dalekiej wyspy Haiti z dwiema córkami – starsza była już dorosła i za chwilę miała wyjść za mąż. Wiktoria posiadała obco brzmiące nazwisko. Miała na swoim koncie m.in. tłumaczenie dzieła Szekspira. Jak można wywnioskować z bydgoskiej prasy, była działaczką społeczno-charytatywną, a jej córki na początku lat 20. XX w. często występowały publicznie podczas wieczorków kulturalnych itp. – Wanda recytowała wiersze²⁹, a Jadwiga śpiewała³⁰. W kolejnych latach Wanda, artystka-malarka, odwiedzała matkę choćby przy okazji brania udziału w wystawach sztuki organizowanych przez tutejsze Muzeum Miejskie³¹.

W sumie Wiktoria Gentil-Tippenhauer – jedyna XIX-wieczna Polka, która przetłumaczyła dzieło Szekspira – spędziła w Bydgoszczy przynajmniej 18 lat swojego życia.

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwum Państwowe w Łodzi:

Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej NMP w Łodzi, Akt urodzenia Antoniny Wiktorii Rosickiej z 1863 r., nr 783, <https://metryki.genealodzy.pl/metryka.php?ar=3&z-s=1562d&sy=1863&kt=1&plik=783.jpg#zoom=1.25&x=196&y=484> (dostęp: 8.03.2021).

Archiwum Wawrzyńca Stopy, prawnuka prof. Franciszka Stopy z Bydgoszczy:

List Wandy Widigierowej do Franciszka Stopy ze stycznia 1946 r.

List Wiktorii Gentil-Tippenhauer do Franciszka Stopy z 19.04.1939 r.

²⁵ A. Cetera-Włodarczyk, A. Kosim, dz. cyt., s. 366.

²⁶ Wiktoria Gentil-Tippenhauerowa, *Bajki murzyńskie z Haiti*, Biblioteka Książek Różowych, Warszawa 1931; A. Nadolska, dz. cyt., s. 61.

²⁷ Archiwum prywatne Wawrzyńca Stopy – list Wiktorii Gentil-Tippenhauer do Franciszka Stopy z 6.01.1946 r.; tamże, odpis Wiktorii Gentil-Tippenhauer z 6.01.1946 r.

²⁸ Archiwum prywatne Wawrzyńca Stopy – list Wandy Widigierowej do Franciszka Stopy ze stycznia 1946 r.

²⁹ *Koncert piątkowy*, „Dziennik Bydgoski”, 17.01.1922, nr 13, s. 3.

³⁰ Życie kulturalne Bydgoszczy w 1926 roku, „Gazeta Bydgoska”, 1.01.1927, nr 1, s. 7.

³¹ A. Nadolska, dz. cyt., s. 64–69.

Zaświadczenie Wiktorii Gentil-Tippenhauer z 11.06.1945 r.

Zaświadczenie Wiktorii Gentil-Tippenhauer z 11.06.1945 r.

List Wiktorii Gentil-Tippenhauer do Franciszka Stopy z 6.01.1946 r.

Odpis Wiktorii Gentil-Tippenhauer z 6.01.1946 r.

Źródła drukowane

Adresy miasta Bydgoszczy na 1926 rok.

Adresy miasta Bydgoszczy na rok 1923.

Adresy miasta Bydgoszczy na rok 1925.

Księga adresowa m. Bydgoszczy 1933 rok.

Księga adresowa miasta Bydgoszczy rocznik 1936/1937.

Wiktorii Gentil-Tippenhauerowa, *Bajki murzyńskie z Haiti*, Biblioteka Książek Różowych, Warszawa 1931.

William Shakespeare, *Romeo i Julia. Tragedya w 5 aktach*, tłum. Wiktorya Rosicka, Księgarnia L. Fischera, Łódź 1892.

Prasa

Bydgoszcz w Zachęcie Warszawskiej, „Gazeta Bydgoska”, 2.10.1923, nr 225, s. 4.

Koncert piątkowy, „Dziennik Bydgoski”, 17.01.1922, nr 13, s. 3.

Wincentki w barakach..., „Kurjer Bydgoski”, 11.04.1935, nr 85, s. 6.

Życie kulturalne Bydgoszczy w 1926 roku, „Gazeta Bydgoska”, 1.01.1927, nr 1, s. 7.

Wspomnienia. relacje

Maria Karnkowska z Bartoszewiczów, *Wspomnienia cz. I i II*, wydano przez Kazimierza Karnkowskiego, Baden CH-5400 – czerwiec 2013, s. 78, file:///C:/Users/Ania/Desktop/Maria%20Karnkowska%20Wspomnienia%20(1).PDF (dostęp: 14.07.2020)

Relacja Jadwigi Misztal z Zakopanego, posiadaczki archiwaliów i prac plastycznych Wandy Gentil-Tippenhauer.

Opracowania i artykuły

Cetera-Włodarczyk A., Kosim A., *Polskie przekłady Shakespeare'a w XIX wieku, cz. I: Zasoby, strategie, recepcja*, Warszawa 2019.

Nadolska A., *Malarka (nie)zwykła. Wanda Gentil-Tippenhauer i jej związki z międzywojenną Bydgoszczą*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici. Zabytkoznawstwo i Konserwatorstwo”, t. LII, 2021, s. 53–82.

Rajewska E., *Twórczość przekładowa kobiet*, [w:] „Polskie pisarstwo kobiet w wieku XX: procesy i gatunki, sytuacje i tematy”, pod red. Ewy Kraskowskiej, Bogumiły Kaniewskiej, Poznań 2015, s. 269–289.

Szatkowski W., *Józef Oppenheim przyjaciel Tatr i ludzi*, Zakopane-Łomianki 2021.

Teichert M., *Wanda Anna Gentil-Tippenhauer*, [w:] „Artystki polskie”, katalog wystawy, pod red. Agnieszki Morazińskiej, Muzeum Narodowe w Warszawie, Warszawa 1991, s. 161.

Zawiszewska A., *Między Młodą Polską, Skamandrem i Awangardą. Kobiety piszące wiersze w dwudziestoleciu międzywojennym*, Uniwersytet Szczeciński Rozprawy i Studia t. (CMLXXX) 906, Szczecin 2014.

Netografia

Polski Szekspir, <http://polskiszekspir.uw.edu.pl/tlumacze> (dostęp: 26.05.2022).

Wojciech Szatkowski, „Ruda” Wanda i „Opcio”. *Love story z Pysznej?*, http://archiwalna.muzeumtatrzańskie.pl/UserFiles/File/PDF/Ruda_Wanda_i_Opcio_Love_story_z_Pysznej.pdf (dostęp: 28.08.2021).